

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 26.03.19

Dette dokumentets nettadresse (URL) er:

<https://www.litteraturogmedieleksikon.no/cm4all/uproc.php/0/eskapisme.pdf>

Eskapisme

Fra engelsk “escape”: “rømme”, “flykte”, “unngå”. Flukt fra virkeligheten gjennom å lese, se film eller på andre måter. Forbindes ofte med bestemte sjangrer, som krim, fantasy og kjærlighetsromaner. Ordet “eskapisme” har for de fleste en negativ klang, og verk som fremmer eskapisme, har blitt anklaget for fremmedgjøring, for å skape en uheldig avstand til det dagligdagse. Eskapistiske verk oppfyller ønsket om å komme i en feel-good-stemming eller oppleve intens spenning (og gir ønskeoppfyllelse i fantasien også for annet som vi lengter etter). Litteraturen får en kompensatorisk funksjon. Fiksjonen kompenserer for mangler som finnes i den virkelige verden, den gir oss pause i trivialitetene og luller oss inn i glemsel (i en både politisk og eksistensiell i søvn). Fiksjonen skaper en balanse med det som måtte forsakes, et surrogat for de ønskene som ikke blir oppfylt i virkeligheten, en avkobling fra hverdagens frustrasjoner, bekymringer og plager.

Litteratur og annen kunst kan fungere som “the last bastion against the demands of the outside world [...] to escape the unreasonable demands of society.” (Wittmann 1999 s. 311) Richard Dyer hevder i artikkelen “Entertainment and Utopia” (1981) at noen verk “offer the image of “something better” to escape into, or something we want deeply that our day-to-day lives don’t provide” (her sitert fra Smith 2005 s. 13). Som et motstykke til kaos byr fiksjonen på livsmening, varme og trygghet (<http://www.datum.at/artikel/dreigroschenheros/>; lesedato 18.03.15). Litteratur og andre medier kan brukes til “wish-fulfilment” (Schroer 2007 s. 313) og “opplevelseskonsum, indre emigrasjon og eskapisme” (Peinhardt, Sparschuh m.fl. 1983 s. 31). Bak behovet for denne litteraturen kan det ligge et behov for omveltninger i hverdagen: kjærlighet, penger, lykke, spenning, skjønnhet. “Common desires include beauty, fame, money, and power. These specific desires can be found in the premise of a particular work; for instance, *Harry Potter* fulfills the desire of having magical powers.” (<http://tvtropes.org/pmwiki/pmwiki.php/Analysis/Escapism>; lesedato 12.06.18)

Verket er samfunnsnyttig ved å gi leseren eller seeren avveksling og hvile (Nøjgaard 1993 s. 135). Fiktive verk kan ha en “avlastende funksjon” (Glaser og Luserke 1996 s. 78). Leseren glemmer sine bekymringer, glemmer hverdagens

utfordringer og problemer. Lesingen får oss til å glemme, for en kort stund. Det kan også få tiden til å gå fort for en som kjeder seg. Og mange populære bokserier speiler lesernes behov for eller ønske om harmoni, lykke og suksess (*Presse & Buch* nr. 3 i 1995 s. 20). Samfunnet “behersker mennesker ved at give deres fantasier friløb i en fastlagt social form.” (Skyum-Nielsen 1982 s. 325)

“Growing numbers of observers contend that the dominant public role of our time has shifted from citizen to consumer. Indeed, respondents in polls typically cite entertainment, shopping, and other consumer activities as their top free time preferences. Commercial media and public entertainment venues offer environments carefully constructed to avoid politics and real world problems that might disturb these consumer impulses.” (<https://depts.washington.edu/ccce/polcommcampaigns/CultureJamming.htm>; lesedato 21.03.18)

Den tyske filosofen Walter Benjamin skrev: “Jo mindre den samfunnsmessige betydning av en kunstart blir, desto mer faller [...] den kritiske og den nytende innstillingen hos publikum fra hverandre” (her sitert fra Glaser og Luserke 1996 s. 184).

Robert T. Eberwein hevder i boka *Film and the Dream Screen: A Sleep and a Forgetting* (1984) at film ofte gjør oss til små babyer igjen, uten evne til å skille mellom oss selv og de andre (en reversering av modningen i retning “ego differentiation”). For den tyske filosofen Herbert Marcuse representerte eskapismen i det rike Vesten en “repressiv avsublimering”, dvs. at potensielle opprørske ønsker formildes og avledes i retning hedonisme i konsumsamfunnet (Hager 1992 s. 162). Kunst/litteratur blir en alternativ virkelighet uten de problemene vi sliter med i våre egne liv. De tyske filosofene Adorno og Horkheimer skrev i *Opplysningens dialektikk* (1947): “Amusement er forlengelsen av arbeidet under senkapitalismen. [...] Arbeidsprosessen i fabrikk og på kontor kan bare unnviktes gjennom utjevningen i fritiden.” (sitert fra Winter 2010 s. 39) Den verdenen vi flykter inn i, blir en “motvirkelighet”.

“Theodor Adorno explained: People want to have fun. A fully concentrated and conscious experience of art is possible only to those whose lives do not put such a strain on them that in their spare time they want relief from both boredom and effort simultaneously. The whole sphere of cheap commercial entertainment reflects this dual desire. It induces relaxation because it is patterned and pre-digested.” (Whitney Rugg i <http://humstatic.uchicago.edu/faculty/wjtm/glossary2004/kitsch.htm>; lesedato 03.10.16)

“We might understand the experience [of escaping] better if we ask what readers are escaping *from*? The most general answer seems to be the boredom and frustration that accompany the intractable problems of everyday adult life” (Appleyard 1990 s. 165). “Denne formen for fortelling fjerner angsten som finnes i et samfunn som blir mer og mer komplisert, der virvelen av teknikker,

forandringer, informasjoner ... utøver et traumatiserende press på leserne.” (Saint-Michel 1979 s. 164) Vi bruker litteratur, filmer osv. til å rømmer fra frustrasjoner. Frustrasjon krever kompensasjon. De fiktive verdenene blir trøstende alternativer ved å gi behagelig spenning og ønskeoppfyllelse. Verkene gir kompensasjon for det som mangler, de har ventilfunksjon for frustrasjon og aggresjon (Greiner 1974 s. 153). Spenningen skapes f.eks. ved underholdningsvold (voldsskildringer som underholdning, avkobling og virkelighetsflukt).

Såpeserier innbyr ofte til eskapisme, bl.a. med “Glamour [...]: locations were often exotic and the costumes of the main actresses were often extravagant; viewers were invited into a world of abundance.” (Zdrengeha 2007)

“[D]et å leve seg inn i noe som er totalt annerledes, tilfredsstillende et fundamentalt behov, også om det skjer innenfor reinte eskapistisk morskapslesing. Også eskapismen kan på et vis åpne grensene rundt normalvirkeligheten, sjøl om det ikke viser veg fram til holdbare alternative verdier. Det kan holde i live en følelse av livets og universets mangfold og utstrekning å lese om fremmede og merkelige verdener [...] Det har noe å gjøre med at vi for en stakkert stund kjenner en frihet fra tyngdeloven i både egentlig og metaforisk forstand, en frihet fra trykket av alle de nødvendighetens lover vi presses ned av til daglig.” (Åsfrid Svensen i Birkeland og Risa 1993 s. 101)

Verket gir en idyllisk visjon som beroliger oss i stedet for å problematisere (Nøjgaard 1993 s. 133-134). Det er en utopisk dimensjon i populærkultur: “its appeal to the consumer is linked to its ability to offer symbolic solutions to real world problems and felt needs. [...] mass-culture texts must evoke and manage social and political anxieties and fantasies. [...] Richard Dyer has similarly argued that entertainment offers an “image of something better” than the realm of everyday experience; entertainment gratifies because it holds open the imagined possibility of satisfying spectators’ actual lacks and desires. Entertainment, Dyer asserts, teaches us “what utopia would feel like” (Dyer 1985, 222). In a discussion of the American musical, Dyer contrasts popular entertainment with real-world problems: popular entertainment promises abundance instead of scarcity, energy instead of exhaustion, intensity instead of dreariness, transparency instead of manipulation, community instead of fragmentation.” (Jenkins 1992 s. 281)

Kvinner som leser mange kjærlighetsromaner og “dameromaner”, kan oppfattes som frustrerte i forhold til sin reelle samlivssituasjon. “[W]hen viewed from the vantage point of a feminism that would like to see the women’s oppositional impulse lead to a real social change, romance reading can also be seen as an activity that could potentially disarm that impulse [av protest, motstand, behov for reelle forandringer]. It might do so because it supplies vicariously those needs and requirements that might otherwise be formulated as demands in the real world and lead to the potential restructuring of sexual relations.” (Radway 1991 s. 213). Fiksjon kan sløve og avvæpne opprørstrang.

Amerikaneren Rudolph Bold skrev i en artikkel i tidsskriftet *Library Journal* i 1980 om den typiske leser av dameromaner: “She’s a 200-pound lady with a bad complexion, a husband who philanders, and kids who never shut up. She didn’t graduate from high school, had to get married and can’t afford a psychiatrist, and so she must continue to live in a world she never made and doesn’t much like. For her there is the escape of reading, not best sellers or popular biographies, but those paper-backed romantic nirvanas that sell themselves in supermarkets and bus terminals. And along with other house-bound housewives, maiden aunts, retired telephone operators . . . she escapes for an hour or two each day into a delicate world where romance warms the heart and perversion dare not enter.” (siteret fra <http://www.allbusiness.com/humanities-social-science/>; lesedato 07.06.11) Den kanadiske litteraturprofessoren Catherine Ross innvender: “Who is this 200-pound high school dropout and where did she come from? Not, certainly from actual data on romance readers. Readership surveys have consistently found that romance readers resemble a normal cross-section of the female population, apart from having attained, on average, a higher level of education.” (samme nettside)

Tyskeren Hans Deppe regisserte blant andre filmene *Schwarzwald-jenta* (1950) og *Grønn er lyngmoen* (1951) som begge ble sett av ca. 15 millioner tyskere det samme tiåret (Schenk, Tröhler og Zimmermann 2010 s. 254). Den grunnleggende harmoniske virkeligheten i disse filmene (i likhet med i andre, lignende “heimatfilmer”) stod i en klar, men fortrøstningsfull kontrast til hverdagen for de fleste i den tidlige etterkrigstidens Vest- og Øst-Tyskland. Disse filmene var et “erklært motstykke til den aktuelle samtiden, en utopi, og ble også forstått som en sådan. Forsoning i omfattende betydning av ordet er deres grunnleggende budskap, og forsoning var også det publikum søkte.” (Schenk, Tröhler og Zimmermann 2010 s. 254).

“The unreal, over-the-top fantasy world of Hollywood provided them [publikum] with an escape from the real world.” (Schenk, Tröhler og Zimmermann 2010 s. 326) Den italienske regissøren Roberto Rossellini hevdet at film ofte fungerer som virkelighetsflukt og som beskyttelse mot virkeligheten (gjengitt fra Bessières 2011 s. 236).

En tysk 39 år gammel mannlig skrekkfilm-entusiast sa i et intervju med en forsker: “Jeg ser gjerne på skrekkfilmer. Da kan jeg på en vidunderlig måte drive avspenning og av og til glemme hverdagsstresset. Man har jo ellers på jobben ergrelser nok og tv-programmene er kjedelige, alltid med gjentakelser” (Winter 2010 s. 223).

I en bok om den britiske krimforfatteren Edgar Wallace skriver Margaret Lane: “[L]äsaren av thrillers har i allmänhet ingen särskild önskan att behöva bry sin hjärna. Han vill ha upphetsning utan oro, spänning utan fruktan, våldsamhet utan smärta och skräck utan avsmak. Och i Wallaces fantasivärld finner han denna

trygga opphetsning og flykt frå verkligheten som er grunden for all populær underhållning.” (Lane 1940 s. 250)

“Mysteries and thrillers are often dismissed as “escape literature,” but this only begs the question: escape from what? The answer, already implied, would seem to be, escape from ambiguity. Both the detective story and the spy story depend upon explicit moral and political standards. There is always action, but more importantly there is always unequivocal judgment of action. The reader’s interest lies as much in escaping the uncertainties of daily life as its banalities. Obviously, exotic scenes and extravagant actions are a factor in the appeal of the genre. But reassurance is its primary function.” (Van Dover 1984 s. 9)

“Detective fiction owes its success to the fact that it teaches nothing.” (Moretti 2005 s. 138) J. R. R. Tolkien hevdet at hans fantasy-litteratur ikke oppfordret til eskapisme (bl.a. i foredraget “On Fairy-Stories”).

Mange ønsker en form for “forløsning” og søker det i fiksjon. Fiksjonen kan tilby en bedre, alternativ verden samtidig som leseren må befinne seg i det dennesidige (ikke, som himmelen/paradiset, per definisjon tilhøre en annen tilværelse) (Geimer 2010 s. 24). Kunsten blir et motstykke til hverdagsverkligheten; den første framstår som helhetlig og meningsfull, den andre derimot som disharmonisk eller splintret. Sigmund Freud skriver i en av sine bøker at kunst setter oss i en “lett narkose” (“milde Narkose”; Freud 1954 s. 111). Dette gjelder ifølge Freud all kunst.

Folks drømmer og lengsler kan i noen typer litteratur bli ikledd fiksjonsdrakt. Fortellingene gir oss da språk og bilder for det som er ønskeoppfyllende, det som tilfredsstiller vårt spenningsbehov og gir næring til dagdrømmer. Både barn, ungdom og voksne identifiserer seg ofte med hovedpersonen og leser for å finne helte-forbilder som kan leve videre i deres imaginære verden av dagdrømmer. I likhet med i drømmer og dagdrømmer det være sterk ønskeoppfyllelse (hovedpersonen blir rik, berømt og lykkelig).

“You are your favorite character. One of the reasons a person enjoys their favorite fictional character is because they unconsciously or consciously want to be that character. People can fulfill their needs and desires through a fictional character or through an anonymous persona. This includes desires that are repressed or things our normal selves would never do. These Escapist Characters are never what we are, but a combination of what we are and what we wish we were. This is called psychological projection.” (<http://tvtropes.org/pmwiki/pmwiki.php/Analysis/Escapism>; lesedato 12.06.18)

“Mary Sue” er en betegnelse på en idealisert versjon av en selv, og oppstår vanligvis gjennom dagdrømming. Det er en bedre versjon av meg selv, en helt/heltinne som alle må beundre. Mary Sue er godhjertet, klok osv., og løser

problemene som oppstår. “Mary Sues are a specific form of Escapist Character. Despite the lack of a concrete definition, there is one trait that all Mary Sues have in common: all of them are a form of Wish Fulfillment. A Mary Sue is a cry of help from our subconscious and one of the most pure expressions of repressed desire. Mary Sues are reflections of the person’s innermost aspects of their personality. They are made only to fill the mold of the person that created them. That’s exactly why what a person needs and desires in Real Life is going to be expressed through them. While a balanced escapist character represents both what we are (our flaws) and what we wish we were, a Mary Sue is defined by only the latter. They only represent what we wish we were. That perfection has the price of the humanity of that character. Most Mary Sues are created because their creators have dreams and desires that they are unable to fulfill. They are often created by people that have repressed desires or have experienced many frustrations in their lives. They are used to express suffering and/or frustration. They are a complete or near complete denial of reality. For this reason they can be considered a mechanism of defense and a reflection of who the person really is and what they desperately need in Real Life.” (<http://tvtropes.org/pmwiki/pmwiki.php/Analysis/Escapism>; lesedato 12.06.18)

“Esteem and valor is the need of having good self-esteem and a positive concept of ourselves. We often feel that we are not special or have no worth, and sometimes we see ourselves as average or below average and without anything special in us. For this reason, we like to imagine ourselves as being special all along in our fantasies. Often, the hero starts his or her journey as being someone who seems to be average. However, the hero discovers that he is special somehow. They may be a person who is chosen by destiny to have a great future, a Chosen One, the son of a god, of a magical race, or the destined savior of mankind. It is also not uncommon for our fantasy avatar to be portrayed as beautiful. This is for us to feel more secure about ourselves and to feel safe and valued in social interactions.” (<http://tvtropes.org/pmwiki/pmwiki.php/Analysis/Escapism>; lesedato 12.06.18)

“Escapism isn’t always about making an idealized version of ourselves. We can also “escape” through the problems of others. Humor and Tragedy frequently rely on this. People often rely on the suffering of others to forget their own troubles or simply to see their own in a more positive perspective. Humor and tragedy are ways to escape reality without Escapist Characters. In them, we see not what we wish to be but what is, what we are (in a positive aspect), or what we wouldn’t want to be. This is the reason most humor relies on the suffering of someone or highlighting the defects of a person like stupidity. Escapism makes you feel better in two ways. It makes you what you wish you were through Escapist Characters. It also makes you feel better by looking at others that are in a situation worse than your own, and we can ultimately identify our own suffering in them.” (<http://tvtropes.org/pmwiki/pmwiki.php/Analysis/Escapism>; lesedato 12.06.18)

“Contrary to popular belief, dystopic, Crapsack World settings – such as a Zombie Apocalypse or a horror movie – are forms of escapism, too. Despite the fact that they are less pleasant than average everyday life, they give something everyday life doesn’t: a higher purpose. They break the monotony and make you forget your everyday problems. For instance, the thrill of fighting for survival is not only a perfect excuse to break the rules, but it also implies you are special somehow. You are important enough that something or someone wants to hurt you. Your life becomes so vulnerable that just trying to keep it is exciting. Like riding a roller-coaster, your life isn’t really in danger but the illusion of it is thrilling. You are no longer an average person living an average life. You are a normal person living an extraordinary life.” (<http://tvtropes.org/pmwiki/pmwiki.php/Analysis/Escapism>; lesedato 12.06.18)

I noen tilfeller brukes betegnelsen eskapisme for å lokke lesere til å kjøpe en bok. I en annonse for den britiske forfatteren K. M. Peytons roman *No turning back* (2008) ble boka omtalt som “this escapist novel” (i magasinet *Booktime*, redigert av Ruth Hunter, juni 2008, s. 23).

De britiske myndighetene anbefalte traumatiserte soldater etter 1. verdenskrig å lese Jane Austens romaner (Hudelet 2006 s. 122). Det har blitt sagt om hennes bøker at “It is the very unreality of her stories that gives them their power, and provokes in their readers a strong desire to enter the world they describe, to live in it, to build extensions, add personal touches” (Hudelet 2006 s. 125). Den britiske konservative politikeren Harold Macmillan, som var statsminister i årene 1957-63, opplevde “stress ved sitt embete, men han hadde en fin løsning på problemene: “Sometimes the stress is awful, you have to resort to Jane Austen”.” (*Bokvennen* nr. 1 i 2002 s. 45)

Den nazistiske propagandaministeren Joseph Goebbels vektla kunsten som trøst: “Jo tyngre en tid er, desto mer lysende må kunsten som trøsterinne for menneskesjelen heve seg over den.” (siteret fra Reichel 1991 s. 180) Menneskene bruker kunsten som en deodorant, til å fjerne hverdagens vonde lukt.

Ifølge den tyske filosofen Herbert Marcuse bygger de fleste mennesker opp en “lykkelig bevissthet” og aksepterer samfunnets undertrykkelse slik at de ikke lar sin frykt og følelse av å være ulykkelig få slippe til med full kraft (Palmier 1968 s. 129). De virkelighetsfjerne verkene gjør det lettere å akseptere den virkeligheten som leseren eller seeren faktisk befinner seg i.

“Nettopp fordi utviklingen av de nye mediene og computerteknologien blir til uten å ta hensyn til menneskets bearbeidelsesevner, trenger mennesket avlastningsteknikker: den trøstende oversiktligheten i en romanhandling, klarteksten i en personlig samtale midt i datastrømmen, museets ordnete verden.” (Kuhlmann 1994 s. 139-140).

“The daughter (b. 1924) of an unemployed Rainton miner [i det nordlige Yorkshire i England] borrowed novels of social realism from the Carnegie Library, but her mother objected: “There’s enough misery in the world without dwelling on it. Next time fetch a nice historical novel back.” ” (Towheed, Crone og Halsey 2011 s. 287) Historiske romaner og andre verk med handling fra fortiden gir mulighet for flukt inn i en annen tidsperiode, som ofte oppleves som “bedre” enn nåtiden.

Ifølge Albert Speer skal Hitler ha lest den tyske forfatteren Karl Mays indianerromaner som trøst når det begynte å gå dårlig for Tyskland under krigen.

I Nini Roll Ankers roman *Den som henger i en tråd* (1935) blir mange unge kvinner for en tid oppsagt fra konfeksjonsfabrikken, og noen benytter tiden til å lese. Kvinnene er vant til lav lønn og kummerlige forhold. Om personen Rakel står det at hun helst ville lese “om fine folk og rike, om grevinner med diamanter og revolvermenn som stjal dem; om hushjelper som var damer og sjåfører som var herrer. Fattige stakkarer, nød og arbeidsløshet og sorgelighet var det nok av utenfor bøkene.” (i kapitlet som begynner med setningen “Det følger fritid med arbeidsløshet.”)

Den 9. desember 2010 skrev museumspedagogen Heidi Arild på e-postlista biblioteknorge@nb.no: “I går hørte jeg en indignert bibliotekar uttale i radioen at forfattere måtte ta seg sammen og skrive mer for gutter. Budskapet var, slik jeg oppfatta det, noe i retning av “hvis de er interessert i fotball, så skriv om fotball, og hvis de liker skating, så skriv om skatermiljøet”. Det er sikkert ikke noe galt med å få litt nye impulser inn i barne- og ungdomslitteraturen, og absolutt prisverdig å forsøke å få gutta til å lese mer, men jeg må innrømme at jeg stusset litt over de tilsynelatende enkle løsningene. Er gutter virkelig SÅ enkle i hodet at utfordringen med leselyst er løst hvis man bare får produsert noen bøker som har deres eget hverdagsliv som tema?? [...] For meg er skjønnlitteraturens fortrinn nettopp det at den tilbyr tilfluktsrom, alternative virkeligheter, fantasiflukt, glimt inn i fortid og framtid – kort sagt alt det som egen hverdag IKKE tilbyr. (og slik sett er litteraturens funksjon mer lik dataspillenes enn mange synes å tro...). Sjøl var jeg et barn med skilte foreldre, og jeg danset folkedans på fritida. Men jeg ville da slett ikke giddet å låne en eneste bok som handlet om det! Mine egne barn (gutter) har heller ikke vist synderlig interesse for å lese om egne fritidsaktiviteter. Dinosaurer, underlige dyr, sære rekorder, store biler, underjordiske, hobbitter, Harry Potter, kraker, draker, unge detektiver og greske guder har hatt betydelig større appell enn hverdagsskildringer av bygdelig og fotball. Det enkle faktum at “alle” – også de som ellers ikke leser bøker – har lest Harry Potter, skulle vel også være en indikasjon på at bibliotekarens oppskrift kanskje ikke er den eneste saliggjørende?”

Den svenske krimforfatteren Camilla Läckberg har sagt i et intervju: “Jeg har ingen ambisjoner om å forandre verden eller ta opp samfunnsspørsmål. Jeg vil gi folk et pusterom i en stressende hverdag – å underholde er fantastisk.” (*Dagbladet* 2. april 2009 s. 41)

“The less people can handle day to day, the more they look for escapism.”
(Lawrence O’Toole i Mathijs og Mendik 2008 s. 260)

“[E]scapism can be considered harmful when the audience is caught in what is called the “vicious circle of escapism.” Unfortunately, when some people are inside a fantasy, they are unable to actually solve their own problems in Real Life. So, an individual’s problems aren’t solved or become worse. At the same time, new problems can arise, and they return to their fantasy even more obsessed. This is made worse by the fact that fictional media are designed to make us addicted. The only way to break the circle is by facing reality instead of escaping it. It is important to remember that unlike fantasy, Real Life is not fair – nor easy. When we realize that we don’t need to be “the Chosen One” or be chosen by destiny to have worth, we can accomplish our dreams and find the love we seek in fantasy.”
(<http://tvtropes.org/pmwiki/pmwiki.php/Analysis/Escapism>; lesedato 12.06.18)

I en tysk undersøkelse fra begynnelsen av 2000-tallet svarte 81 % av de spurte at lesing kan brukes til å slappe av, 73 % at det er en fin avveksling etter en stressende dag, 68 % at lesing er spennende, 51 % at hverdagsbekymringer blir glemt mens man leser, og 46 % ble roligere av å lese når de hadde problemer (Dörner og Vogt 2013 s. 94).

Alle artiklene og litteraturlista til hele leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>